

Projekt „Jakiej historii Polacy potrzebują? Dziesięć debat o historii Polski” poświęcony jest analizie dziesięciu naszym zdaniem kluczowych debat nad historią Polski, prowadzonych od czasów Oświecenia aż po XXI wiek. Poruszane w nich problemy podejmowały kolejne pokolenia historyków, eseistów i komentatorów przeszłości, interpretując je wedle zmieniających się z czasem paradygmatów ideowych i metodologicznych, dopisując kolejne wątki i pytania. Mimo przyrostu wiedzy źródłowej i nowych metod badawczych, debaty te co do zasady dotyczą zagadnień, co do których historycy nigdy nie będą jednomyślni – i stąd ich społeczna ważność. Jak każde badanie historyczne, nasz projekt stara się ocalić coś od zapomnienia – w tym przypadku są to dzieje sporów i polemik, jakie niegdyś toczono w związku z historią Polski, a także argumenty i idee, które w ich trakcie sformułowano. Może nam to pomóc lepiej zrozumieć mechanizm i naturę tych debat, które toczymy dzisiaj w przestrzeni publicznej, zwłaszcza że, o czym czasem zapominają nawet sami historycy, są to na ogół kontynuacje sporów z przeszłości, lub też debaty, których dynamika łudząco je przypomina.

Celem naszego projektu jest nie tylko zrekonstruować przebieg i dynamikę tych debat, ale też postawić pytanie o rządzące nimi mechanizmy i prawidłowości. Dlatego proponujemy podejście porównawcze, które pozwoli nam wyodrębnić i zanalizować elementy wspólne dla wszystkich dziesięciu z omawianych debat, lub dla ich znacznej części. Tylko w ten sposób można odróżnić to co partykularne i wyjątkowe, od tego co typowe lub wręcz konstytutywne dla polskiego dyskursu historycznego, a może dla mechanizmu historycznej debaty w ogóle.

Jednym z elementów, który będzie łączył wszystkie omawiane przez nas debaty, jest mniej lub bardziej wyraźne przekonanie o wyjątkowości polskiej historii i drogi rozwoju. Stanowiło ono punkt wyjścia lub dojścia polskich historyków, powód do dumy lub rozpacz, albo po prostu do namysłu. Może ono przecież wynikać z założenia, że wszystkie historie narodowe są z definicji różne i wyjątkowe, a może stać za nim przekonanie, że istnieje pewna norma, może nawet wzór – zwykle był nim rozmaicie definiowany Zachód. Jednym z pytań, jakie stawiamy w tym projekcie, jest właśnie kwestia pojmowania tej wyjątkowości i jej konsekwencje dla pisania historii Polski.

Debaty, których dzieje w tym projekcie omówimy to: (1) kwestia wyjątkowości polskiego procesu historycznego i jej metodologiczne konsekwencje; (2) spór o dziedzictwo Polski Jagiellońskiej i unii polsko-litewskiej; (3) spór o ideę Polski Piastowskiej i związany z nią typ patriotyzmu; (4) spór o wyjątkowość, dorobek i konsekwencje demokracji szlacheckiej; (5) kontrowersje wokół znaczenia i dziedzictwa rozbiorów Rzeczypospolitej; (6) spory o sens polskich powstań narodowych – od konfederacji barskiej po antykomunistyczne podziemie po II wojnie; (7) spory o sens postaw ugodowych i kolaborację – od rozbiorów po PRL; (8) dyskusje wokół natury i zakresu zacofania gospodarczego i jego związku ze strukturą społeczną; (9) kontrfaktyczne i alternatywne scenariusze jako remedium na niepowodzenia z przeszłości; (10) spór o zakres i wymiar zbiorowej odpowiedzialności i winy w kontekście wydarzeń II wojny i epoki komunistycznej.